

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Twórcy pieśni kościelnych na Górnym Śląsku w XX wieku : (na podstawie repertuaru "Śpiewnika kościelnego archidiecezji katowickiej")

Author: Antoni Reginek

Citation style: Reginek Antoni. (2006). Twórcy pieśni kościelnych na Górnym Śląsku w XX wieku : (na podstawie repertuaru "Śpiewnika kościelnego archidiecezji katowickiej"). W: K. Turek, B. Mika (red.), "Polska muzyka religijna - między epokami i kulturami" (S. 47-58). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

Ks. ANTONI REGINEK

Twórcy pieśni kościelnych na Górnym Śląsku w XX wieku (na podstawie repertuaru *Śpiewnika kościelnego archidiecezji katowickiej*)

Nic tak bardzo duszy nie podnosi i od ziemi nie wyzwała, i do zamięłowania mądrości nie przywodzi, że się człowiek z tych świeckich rzeczy śmieje: jako wiersze śpiewane i Boska pieśń pod liczbą złożona¹.

św. Jan Chryzostom

Muzyka kościelna sama utrzymuje dawną sławę swoją, a jej kompozytorowie zasługują na szacunek i wdzięczność naszą².

Wprowadzenie

Tradycja śpiewu pieśni kościelnych w języku ojczystym, sięgająca schyłku średniowiecza, była niewątpliwie formą uaktywnienia się wiernych podczas liturgii sprawowanej w języku łacińskim, często niezrozumiałym dla ludu. W Kościele różnie śpiewano w ciągu wieków. Na przykład w okresie potrydenckim dekrety Kongregacji Świętych Obrzędów zezwalały na zachowanie zwyczaju śpiewania pieśni ludowych podczas czytanej mszy św. lub po uroczystym na-

---

¹ P. Folwarski: *Śpiewnik. Qui cantat bis orat*. Kraków 1802.

² W. Gorączkiewicz: *Wstęp. W: Śpiewy choralne opracowane w harmonii na organy dla kościołów parafialnych*. Kraków 1847.

bożeństwie, a także w czasie wystawienia Najświętszego Sakramentu³. Może warto wspomnieć, że w drugiej połowie XVIII wieku uważano śpiewanie pieśni nabożnych podczas liturgii, w tym zwłaszcza popularnych w owym czasie pieśni mszalnych, za usankcjonowane przez władze kościelne — głównie w ustawach synodów prowincjonalnych⁴. Od XIX wieku zarysowały się tendencje do rozszerzenia zakresu śpiewów pieśni nabożnych w języku ludowym podczas obrzędów liturgicznych, chociaż zdobywał zwolenników również drugi kierunek, bardziej radykalny, eliminujący tego typu śpiewy. *Motu proprio* Piusa X z 1903 roku umacniało właśnie ten drugi nurt; zarządzenie brzmiało: „[...] podczas uroczystości sprawowanej liturgii nie wolno śpiewać w języku ludowym tak stałych, jak i zmiennych części mszy lub oficjum”⁵. Wydaje się, że papieżowi chodziło przede wszystkim o wyeliminowanie nadużyć w trakcie liturgii, a nie o całkowite wyłączenie udziału ludu. Taką hipotezę można przyjąć na podstawie relacji z audjencji papieskiej biskupa J. Pelczara. Kiedy ten zapytał Ojca św., jak należy interpretować to zarządzenie w Polsce, gdzie cały lud zgromadzony w kościele śpiewa pieśni nabożne w języku ojczystym, wówczas Pius X miał powiedzieć: „Niech nadal śpiewa”⁶. Tak więc radykalne orzeczenia Stolicy Apostolskiej spotykały się na gruncie polskim z oporami i pieśni kościelne były nadal bardzo popularne, również podczas czynności liturgicznych. Zgodnie z pouczeniem papieskim Piusa XII, w jego encyklice *Musicae sacrae disciplina* z 1955 roku, utrwalony zwyczaj śpiewania tekstów liturgicznych lub pieśni religijnych w języku ojczystym mógł być podtrzymany, jeżeli śpiewy te poprzedzał odpowiedni śpiew gregoriański⁷. Praktykę śpiewania w językach ojczystych podczas liturgii w pełni usankcjonowała reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II. Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* z 1963 roku nakazała „troskliwie pielęgnować religijny śpiew ludowy tak, aby głosy wiernych mogły rozbrzmiewać podczas nabożeństw, a nawet w czasie czynności liturgicznych”⁸, a sam śpiew ludowy sakralny uznała za jedną z możliwych form muzyki sakralnej⁹. Twórcy pieśni kościelnych na Górnym Śląsku w XX wieku starali się przede wszystkim wyjść naprzeciw takiemu właśnie oddolnemu zapotrzebowaniu na pieśni nabożne, które podnosiłyby umysły i serca ku Bogu.

³ Z. Wit: *Śpiew liturgii na ziemiach polskich w XIX wieku*. W: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*. Red. ks. W. S c h e n k. T. 3. Lublin 1980, s. 216.

⁴ B. B i e l a w s k a: *Polska pieśń mszalna do 1914 roku*. W: *Studia z dziejów liturgii w Polsce...*, s. 148; Z. Wit: *Śpiew liturgii...*, s. 227.

⁵ *Motu proprio* „*Inter pastoralis officii*”, n. 7.

⁶ Z. Wit: *Śpiew liturgii...*, s. 321.

⁷ Takie zezwolenia otrzymały na prośbę kardynała Bertrama diecezje niemieckie. Zob. P. T a r l i Ń s k i: *Religijny śpiew ludowy w Liturgii Eucharystycznej Dnia Pańskiego*. „*Liturgia Sacra*” 1997, nr 2, s. 65.

⁸ Konstytucja o liturgii świętej, n. 117.

⁹ *Posoborowa Instrukcja o muzyce w świętej liturgii* „*Musicam Sacram*”, n. 4b.

Ogólna charakterystyka *Śpiewnika kościelnego*

Założeniem opublikowanego na przełomie wieków w Księgarni św. Jacka nowego *Śpiewnika kościelnego archidiecezji katowickiej*¹⁰ jest przekazanie młodemu pokoleniu wielkiego skarbu pieśni kościelnej¹¹, ujednoczenie melodii i umożliwienie jeszcze bardziej aktywnego uczestnictwa w liturgii¹². To zatem przede wszystkim zbiór pieśni kościelnych, które można wykorzystać w świętych obrzędach Kościoła. W związku z tym nawet dyskusyjny dział tzw. pieśni mszalnych, czyli zastępujących (dawniej) części stałe mszy św. (*Ordinarium missae*) i części zmienne (*Proprium missae*), został w *Śpiewniku...* uwzględniony z pewnymi zmianami, zgodnie z zaleceniem *Instrukcji Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej*¹³.

Repertuar pieśni zamieszczonych w nowym *Śpiewniku kościelnym* był poddany wcześniej ogólnodiecezjalnej konsultacji w formie ankiety rozprowadzanej wśród członków Komisji Muzyki Sakralnej, a także wśród duszpasterzy i organistów. W doborze śpiewów starano się uwzględnić trzy najważniejsze założenia¹⁴:

- utrwalenie wartościowych śpiewów dawnych, tradycyjnych;
- wprowadzenie pieśni nowych, głównie na podstawie ogólnopolskiego *Śpiewnika liturgicznego*¹⁵;

¹⁰ *Śpiewnik kościelny archidiecezji katowickiej*. Zebrał i oprac. ks. A. R e g i n e k: Katowice 2000. Drugie wydanie z 2002 roku nosi tytuł *Śpiewnik kościelny*. Informacje podane w niniejszych przypisach odwołują się do drugiego wydania.

¹¹ Pod tym ogólnym pojęciem rozumiemy śpiewy religijne o charakterze chrześcijańskim, jako utwory słowno-muzyczne, przeznaczone do śpiewania w kościele lub także poza nim, wykonywane głównie w ramach liturgii i nabożeństw. Pojęcie „pieśń religijna” jest zdecydowanie szersze. Por. P. T a r l i Ń s k i: *Religijny śpiew...*, s. 59—60.

¹² *Słowo Metropolity katowickiego*. W: *Śpiewnik kościelny...*, s. V—VI.

¹³ *Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II z 1979 roku*, n. 12, mówi, że „zamiast przepisanych w *Graduale Romanum* śpiewów procesyjnych na Wejście, Przygotowanie darów i Komunię można stosować pieśni zatwierdzone przez Konferencję Episkopatu Polski zawarte w *Śpiewniku mszalnym* lub w innych śpiewnikach mających aprobatę Władz Diecezjalnych zgodnie z postanowieniem Instrukcji *Musicam Sacram* (MS 32)”; natomiast nie powinno się zastępować pieśniami, nawet mającymi *imprimatur* władzy kościelnej, śpiewu stałych części mszy św., a także psalmu responsoryjnego i śpiewu przed Ewangelią, które stanowią integralną część liturgii słowa (n. 13).

¹⁴ Por. *Założenia redakcyjne*. W: *Śpiewnik kościelny...*, s. VII—IX, oraz *Omówienie nadesyłanych książek*. *Muzyka*, 5. *Śpiewnik archidiecezji katowickiej*. „Liturgia Sacra” 2000, nr 2 (16), s. 358—360.

¹⁵ *Śpiewnik liturgiczny*. Zaaprobowany i zalecony przez Komisję Episkopatu Polski do użytku liturgicznego. Lublin 1991.

— przyznanie priorytetu tradycji diecezjalnej, utrwalonej w modlitewniku *Skarbiec modlitw i pieśni*¹⁶ oraz w *Chorale śląskim*¹⁷ i *Chorale opolskim*¹⁸.

Zgodnie z tymi założeniami zdołano utrwalić w zapisie nutowym 656 śpiewów liturgicznych (niektóre występują w dwóch wersjach melodycznych)¹⁹. Większość utworów, przy określonej proveniencji zbioru, z którego zaczerpnięto tekst i melodię, jest anonimowa. Pojawia się także dosyć duża grupa pieśni, których twórcy są znani, o czym informuje notka bibliograficzna. Wybór tych twórców w niniejszej prezentacji, dotyczącej pieśni sakralnej w XX wieku, musiał zostać z konieczności zawężony do kilku osób. O ich doborze w pewnym sensie zadecydowała liczba pieśni danego kompozytora, która może stanowić potwierdzenie żywej recepcji. Kolejnym kryterium w doborze twórców okazał się ich stały związek z Górnym Śląskiem, bardziej jeszcze z archidiecezją katowicką. Z tego powodu nie została uwzględniona twórczość pieśniowa ks. Antoniego Chlondowskiego²⁰, wywodzącego się wprawdzie ze śląskiej miejscowości o nazwie Kosztowy, ale od młodości związanego ze zgrupowaniem księży salezjanów i działającego poza Śląskiem. To samo dotyczy kompozycji ks. Karola Mrowca czy Gizeli Skop.

Dokładna analiza not bibliograficznych, obejmujących twórców pieśni sakralnych w *Śpiewniku kościelnym*²¹, pozwala na wyodrębnienie 15 autorów melodii — niekiedy też tekstu — którzy byli w jakiś sposób związani z Górnym Śląskiem. Są to następujące osoby, w zestawieniu alfabetycznym: biskup Czesław Domin, Bogumiła Dunikowska, Roman Dwornik, ks. Robert Gajda, ks. Wiesław Hudek, Józef Jakac, Krzysztof Karol Kaganiec, o. Ansgary Malina, ks. Teodor Rak, ks. infułata Romuald Rak, ks. Antoni Reginek, Józef Siwy, Władysław Szymański, ks. Jan Waliczek.

Spośród tego grona zostaną zaprezentowani bliżej tylko trzej twórcy, którzy mogą poszczycić się w omawianym *Śpiewniku...* najliczniejszym zasobem pieśni — należą do nich redaktorzy *Choratu śląskiego*, wydanego w latach sześćdziesiątych minionego wieku, czyli w okresie wprowadzania soborowej reformy liturgicznej: Roman Dwornik, Józef Jakac, ks. Romuald Rak.

¹⁶ *Skarbiec modlitw i pieśni*. Katowice 1964 i 1997 (nowe wyd.: Katowice 2003).

¹⁷ *Chorał do modlitewników śląskich*. Red. ks. R. Rak, R. Dwornik, J. Jakac. Cz. 1. Katowice 1966; cz. 2 i 3. Katowice 1968.

¹⁸ *Chorał opolski*. T. I—4. Opole 1985—1993.

¹⁹ Pomijamy tu dział śpiewów mszy i nabożeństw (nr 700—793) oraz śpiewów pozaliturgicznych (nr 800—860).

²⁰ Sylwetkę ks. A. Chlondowskiego i jego twórczość wyczerpująco omawiają publikacje ks. T. Przybylskiego: *Ks. Antoni Hlond Chlondowski. Salezjanin, kompozytor*. Kraków 1993, i dwutomowa monografia autorstwa M. Wacholca: *Ks. Antoni Hlond (Chlondowski). Życie, działalność, twórczość kompozytorska*. Warszawa 1996.

²¹ Zob. *Indeks autorów tekstów i melodii*, s. 968—976.

Niniejsza charakterystyka tych muzyków obejmuje ich *curriculum vitae*, ze szczególnym uwzględnieniem ich dokonań w zakresie pielęgnowania muzyki kościelnej, w tym zwłaszcza pieśni sakralnej.

Twórcy pieśni kościelnych

Roman Dwornik

Kompozytor, organista, zasłużony pedagog urodził się 14 lutego 1913 roku w Piekarach Śląskich Szarleju i właściwie całe życie pozostał wierny swojej małej ojczyźnie. Wywodził się z rodziny robotniczej — ojciec Roch był górnikiem, matka Matylda, z domu Kaletta, zajmowała się wychowywaniem dzieci. Roman miał jeszcze czworo rodzeństwa, dwaj bracia zajmowali w swoich zakładach pracy kierownicze stanowiska, natomiast dwie siostry wstąpiły do zgromadzeń zakonnych. W domu rodzinnym państwa Dworników panowała atmosfera na wskroś religijna, pielęgnowano też śląskie tradycje muzyczne²².

Talent Romana objawił się wcześnie, gdyż już w wieku sześciu lat potrafił grać na skrzypcach, a pierwszym nauczycielem muzyki był ojciec, który też później wprawiał swego syna w grze na fisharmonii²³.

Ważne dalsze etapy edukacji to nauka w Gimnazjum im. A. Mickiewicza w Katowicach i w tamtejszej Szkole Muzyki Kościelnej im. św. Grzegorza, którą ukończył w 1937 roku²⁴, oraz w Szkole Muzycznej kierowanej przez Feliksa Witeszczaka w Częstochowie, gdzie zaliczył kurs pedagogiki i dydaktyki. W 1938 roku pomyślnie ukończył studia na wydziale organistowskim²⁵.

W tym samym roku rozpoczął Dwornik posługę organisty w kościele pw. Trójcy Przenajświętszej w Piekarach Śląskich Szarleju i z tą parafią, tym kościołem związał całe dalsze swoje życie i muzyczne posłannictwo. Tam również założył rodzinę, poślubiając w 1940 roku Łucję z domu Kocur. Podczas okupacji, wcielony do wojska, przemierzył Francję i Norwegię. Po powrocie do kraju, już po wojnie, rozpoczął ożywioną działalność muzyczną, między innymi kiero-

---

²² H. B e d n o r z: *Roman Dwornik — wybitny organista i kompozytor pieśni religijnych*. W: *Z tej ziemi. Śląski kalendarz katolicki na rok 1989*. Red. B. Woźnica, Z. Zwoźniak. Katowice 1989, s. 83.

²³ R. G o ł ą b: *Kształcenie organistów w diecezji katowickiej*. Praca magisterska. Seminarium Teologiczne. Kraków 1978, s. 39 (maszynopis w Bibliotece Wydziału Teologicznego UŚ).

²⁴ T. T r u n k: *Działalność kompozytorska Romana Dwornika i jego zastugi w krzewieniu muzyki sakralnej*. Praca magisterska. Wydział Teologiczny UŚ. Katowice 1995, s. 17 (maszynopis w Bibliotece Wydziału Teologicznego UŚ).

²⁵ I d e m: *Działalność...*, s. 18.

wał istniejącym już od 1920 roku chórem „Wanda” w Szarleju²⁶. W latach pięćdziesiątych, kiedy utrudniano chórom działalność religijną, a od dyrygenta zażądano przynależności partyjnej, Dwornik zrzekł się pracy z wymienionym chórem, a powołał do życia chór ściśle kościelny pod patronatem św. Cecylii²⁷, liczący około 40 osób; śpiewała w nim też jego żona.

Inny nurt działalności muzycznej Dwornika stanowiła jego aktywność koncertowa. W latach siedemdziesiątych brał udział w Bytomskich Koncertach Organowych, między innymi koncertował tam obok Feliksa Rączkowskiego, a także organizował recitale organowe w swojej parafii²⁸. Oprócz angażowania się w działalność organistowską prowadził także z zapalem kancelarię parafialną. Ważnymi zajęciami dla Dwornika były również: praca w Diecezjalnej Komisji Muzyki Sakralnej, misja pedagogiczna w Diecezjalnym Studium Organistowskim, gdzie wykładał harmonię teoretyczną, oraz instrumentoznawstwo, ze szczególnym uwzględnieniem organoznawstwa. Kształcił także w grze na organach siostry karmelitanki i boromeuszki. W dowód uznania jego wielorakich zasług w dziedzinie krzewienia muzyki religijnej został uhonorowany w 1975 roku odznaczeniem papieskim „Pro Ecclesia et Pontifice”²⁹.

Kompozytor zmarł na zawał serca 23 maja 1988 roku, w wieku 75 lat. Uroczystości pogrzebowe, pod przewodnictwem biskupa H. Bednorza i przy liczonym udziale duchowieństwa i wiernych, odbyły się w Piekarach Śląskich Szarleju.

Twórczość muzyczna Romana Dwornika miała swoje źródło w jego głębokiej religijności i umiłowaniu liturgii Kościoła rzymskokatolickiego. Obejmuje ona kompozycje ściśle liturgiczne, utwory do wykonywania poza liturgią, o charakterze dydaktycznym oraz opracowania harmonizacji pieśni i śpiewów kościelnych. W ramach kompozycji liturgicznych na szczególne uznanie zasługują opracowania sześciu cykli mszalnych *Ordinarium Missae*, z tekstem w języku polskim, oraz msza *Requiem* w języku łacińskim³⁰. Jedna z mszy należy do najbardziej znanych na Śląsku, zamieszcza ją omawiany *Śpiewnik kościelny*³¹.

W przeprowadzonej kwerendzie utworów Dwornika udało się dotrzeć do 38 kompozycji pieśniowych — są to pieśni jedno- albo dwugłosowe z towarzysze-

²⁶ R. Hanke: *Słownik polskiego śpiewactwa Górnego Śląska*. Katowice 2001, s. 104.

²⁷ Idem: *Silesia cantat. Dzieje polskiego śpiewactwa kościelnego na Śląsku*. Katowice 1996, s. 248.

²⁸ T. Trunk: *Działalność...*, s. 21.

²⁹ J. Waliczek: *Repertuar pieśni kościelnych na Górnym Śląsku w świetle XX-wiecznych chorałów*. Praca magisterska. Wydział Teologiczny UŚ. Katowice 1984, s. 24 (maszynopis w Bibliotece Wydziału Teologicznego UŚ).

³⁰ T. Trunk: *Działalność...*, s. 27, oraz por. *Uwielbiamy Pana. Wybór melodii części stałych Mszy świętej w ciągu roku*. Cz. 1 i 2 (z harmonizacją). Oprac. s. M.L. Gałuszka OSU. Kraków 1994.

³¹ *Śpiewnik kościelny...*, nr 701, s. 664 n.

niem organowym. Do najbardziej znanych jego pieśni sakralnych, rozpowszechnionych również poza Śląskiem, należą: *Przez chrztu świętego wielki dar i Cóż Ci Jezu damy*³². Nowy *Śpiewnik...* zawiera ponadto sześć innych pieśni: *W Mądrość Przedwieczną*; *O, dobry Jezu mój*; *Otwórzcie drzwi Chrystusowi*; *Być blisko Ciebie chcę*; *Składajmy Bogu ofiarę dziękczynną*; *W dobroci swej powiedział Pan*.

Na uwagę zasługują opracowania śpiewów mszalnych, takich jak: melodie psalmów responsoryjnych, wersetów allelujatycznych, wielkopostnych aklamacji przed ewangelią oraz modlitwy powszechnej³³.

Wśród kompozycji przeznaczonych do wykonywania poza liturgią wyróżniają się utwory organowe, zwłaszcza wariacje na temat pieśni kościelnych (np. *Bądźże pozdrowiona*; *Twoja cześć, chwala*; *Dzisiaj pozdrawiamy*) i utwory wokalne z towarzyszeniem instrumentalnym, np. *Czas pojednania* — na dwa głosy z fortepianem, oraz *Idźmy razem w świat* — na chór mieszany, solo baryton i fortepian³⁴.

Szczególny rozdział w twórczości Dwornika stanowią kompozycje o charakterze dydaktycznym, służące mu jako pomoc w prowadzeniu klas organowych w ramach studium organistowskiego. Chodzi tu zwłaszcza o organowe przygrywki do pieśni kościelnych oraz opracowania aklamacji mszalnych. Zbiory te zostały opublikowane głównie metodą powielania na małej poligrafii, a część wydano drukiem w ramach trzeciego tomu *Chorału śląskiego*.

Roman Dwornik odegrał znaczącą rolę jako współredaktor w opracowaniu *Chorału śląskiego*. Dość wspomnieć, że jego autorstwa jest prawie 300 harmonizacji pieśni kościelnych. Budziły one pewne kontrowersje, które znalazły odbicie w recenzji *Chorału...*, autorstwa ks. W. Kowalaka, zamieszczonej w „Ruchu Biblijnym i Liturgicznym”³⁵. Kompozytor bronił swych harmonicznym pomysłów, powołując się na nowe tendencje w muzyce kościelnej³⁶, a samo opracowanie *Chorału...* okazało się na trwałe wpisane w historię muzyki kościelnej w Polsce i wywarło wpływ na zasób repertuarowy i charakter śpiewu pieśni sakralnych na Śląsku w drugiej połowie XX wieku.

Niektóre kompozycje Dwornika pozostały jedynie w rękopisach, w tym np. opracowania chóralne kolęd, pieśni za zmarłych czy śpiewów okolicznościowych.

³² Zob. *Śpiewnik liturgiczny...*, s. 316 i 430, oraz *Śpiewnik kościelny...*, nr 4, s. 4 i nr 217, s. 222.

³³ *Śpiewnik kościelny...*, s. 725 i 733.

³⁴ Utwór ten opracował Dwornik również na orkiestrę dętą.

³⁵ Por. W. K o w a l a k: *Recenzje*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1968, nr 1—2, s. 123 n.; nr 3, s. 29 n.

³⁶ Por. *Odpowiedź redakcji Chorału*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1968, nr 4—5, s. 299—306.

Na potrzeby Diecezjalnego Studium Organistowskiego w Katowicach wydał on metodą powielania na małej poligrafii dwuczęściowe opracowanie pt. *Instrumentoznawstwo. Krótki zarys podstawowych wiadomości z historii i nauki o instrumentach*. Zbiory te ukazały się na początku lat siedemdziesiątych i stanowiły cenną pomoc dydaktyczną.

Życie i działalność muzyczna Romana Dwornika stanowią chlubną kartę w dziejach muzyki sakralnej na Śląsku. Jego dzieło trwa nadal w pieśniach, które komponował czy opracowywał, ale także w posłudze organistów, których kształceniu poświęcił kilkadziesiąt lat swego życia. Wszystkim, których spotykał na swej drodze, usiłował wszczepić niezwykle umiłowanie śpiewu i muzyki kościelnej.

Józef Jakac

Organista, dyrygent, pedagog, kompozytor urodził się 25 listopada 1911 roku w Łagiewnikach (dzielnica Bytomia) jako syn Augustyna i Marii z Wolnych. Wykształcenie muzyczne zdobył w Konserwatorium T. Cieplika w Bytomiu oraz w Śląskiej Szkole Muzycznej im. J. Elsnera w Katowicach, gdzie ukończył w 1937 roku klasę organistowską pod kierunkiem prof. Stefana Ślązaka i uzyskał patent organisty pierwszej klasy. Później doksztalał się jeszcze na kursie dla organistów w Krakowskim Instytucie Muzycznym. Pełnił wieloletnią funkcję organisty w prokatedralnym kościele św. św. apostołów Piotra i Pawła w Katowicach (1930—1995). Dał się również poznać jako świetny dyrygent chóru „Cecylia”³⁷, który prowadził od 1933 roku. Sukcesy tego chóru, zwłaszcza w latach powojennych, stały się możliwe dzięki współpracy z orkiestrami i innymi zespołami śpiewaczymi, najczęściej przy wykonywaniu wielkich form religijnej muzyki wokально-instrumentalnej. Od 1952 roku przez kilka lat był również dyrygentem chóru męskiego „Chopin” w Siemianowicach Śląskich³⁸, a także dyrygował chórem alumnów Gimnazjum i Niższego Seminarium Duchownego św. Jacka w Katowicach, gdzie jednocześnie prowadził zajęcia z wychowania muzycznego.

Dalsze pole działalności stanowiła dla Józefa Jakaca praca pedagogiczna w Diecezjalnym Studium Organistowskim w latach 1964—1991 oraz w ramach Diecezjalnej Komisji ds. Muzyki Sakralnej, której był wieloletnim aktywnym członkiem.

Po założeniu rodziny, wspólnie z małżonką Małgorzatą Tkocz doczekali się diamentowego jubileuszu małżeństwa i pielęgnowali w swym domu tradycje

³⁷ R. H a n k e: *Silesia cantat...*, s. 132, 159, 210 n.

³⁸ I d e m: *Słownik...*, s. 66.

muzyczne. Dziś to posłannictwo organistowskie i pedagogiczne kontynuuje wnuczka kompozytora Elżbieta Laksa.

Józef Jakac był współredaktorem *Chorału śląskiego* — pisał nowe wersje melodyczne pieśni kościelnych i opracował wiele zamieszczonych tam harmonizacji, w tym zwłaszcza pieśni mszalnych, adwentowych i kolęd.

Prawdziwą pasją życia stała się dla niego liturgiczna posługa organisty w kościele św. św. apostołów Piotra i Pawła w Katowicach; z tą parafią był związany do końca życia. Zmarł w 1995 roku.

W nowym *Śpiewniku...*, z zamieszczonych tam kompozycji Jakaca na uwagę zasługują nowe wersje pieśni mszalnych, utrzymane w stylu kościelnym: *Boże, Stwórczo nasz, Panie; Przed Twym ołtarzem; Przed Twym tronem*³⁹; chętnie śpiewana w rodzinnej parafii pieśń ku czci św. św. apostołów Piotra i Pawła: *Jeśli chcesz szukać patrona*⁴⁰, oraz rozpowszechniona w archidiecezji katowickiej msza polska⁴¹.

Za zasługi w krzewieniu muzyki sakralnej został odznaczony papieskim orderem „Pro Ecclesia et Pontifice” w 1975 roku.

Romuald Rak

Ksiądz infułat, profesor teologii pastoralnej, muzyk urodził się 29 grudnia 1920 roku w Brzezince koło Mysłowic, był synem Pawła i Franciszki z domu Trybus. Po zdaniu matury odbywał studia teologiczne na Uniwersytecie Jagiellońskim, a po wybuchu wojny kontynuował je w Fuldzie, Wiedniu i Linzu, gdzie w 1943 roku otrzymał święcenia kapłańskie. Pracował duszpastersko w parafii św. Mikołaja w Bielsku oraz św. Marii Magdaleny w Cieszynie. W sierpniu 1945 roku został mianowany sekretarzem i kapelanem biskupa Stanisława Adamskiego.

Kształcenie muzyczne rozpoczął we wczesnej młodości — uczył się gry na fortepianie i organach najpierw pod kierunkiem swego ojca Pawła, organisty w Brzezince, a następnie u krewnego, Pawła Koźlika — pianisty wirtuoza⁴². Od wczesnych lat grywał też na organach w kościele parafialnym w Brzezince i na nabożeństwach gimnazjalnych w Mysłowicach, brał też czynny udział w orkiestrze parafialnej. W latach 1946—1947 kształcił się na wydziale kompozycji w Konserwatorium Muzycznym w Katowicach, między innymi pod kierunkiem B. Woytowicza i L. Różyckiego. W trakcie studiów na wydziale teologicznym

³⁹ *Śpiewnik kościelny...*, nr 8. 2, s. 9; nr 13. 2, s. 17; nr 14. 2, s. 19.

⁴⁰ *Ibidem*, nr 502, s. 511.

⁴¹ *Ibidem*, nr 702, s. 668 n.

⁴² J. K o t i s z: *Działalność muzykologiczna i kompozytorska ks. Romualda Raka*. Praca magisterska. Wydział Teologiczny UŚ. Katowice 1998, s. 30 (maszynopis w Bibliotece Wydziału Teologicznego UŚ).

Uniwersytetu Jagiellońskiego obronił w 1952 roku pracę doktorską *Muzyka w Starym Testamencie*, na seminarium naukowym, który prowadził ks. prof. A. Klawek. Działalność naukową i dydaktyczną kontynuował w Instytucie Teologii Pastoralnej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Pracę habilitacyjną napisał na temat *Wychowanie eucharystyczne w diecezji katowickiej w latach 1922—1972*. W 1974 roku został mianowany docentem i kierownikiem katedry organizacji duszpasterstwa KUL, którą kierował do 1991 roku. Równolegle prowadził cały czas wykłady z teologii pastoralnej i liturgiki w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym, najpierw w Krakowie, a od 1980 roku w Katowicach. Bogaty dorobek naukowy i działalność dydaktyczna stały się podstawą przyznania ks. Rakowi tytułu profesorskiego, zatwierdzonego przez Senat KUL i Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w dniu 5 listopada 1986 roku⁴³.

Przez wiele lat ks. Rak był przewodniczącym sekcji pastoralnej przy Komisji Episkopatu Polski ds. Nauki Katolickiej, członkiem Komisji Episkopatu ds. Duszpasterstwa Ogólnego, działał w Radzie Naukowej Episkopatu Polski. W latach 1946—1953 był członkiem Ogólnopolskiej Komisji ds. Muzyki Sakralnej, a w 1977—1984 członkiem Podkomisji Muzycznej Episkopatu Polski. Brał czynny udział w pracach Archidiecezjalnej Komisji Muzyki Sakralnej oraz Komisji Liturgicznej. W latach 1979—1983 redagował „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”.

Na bogatą spuściznę publicystyczną ks. R. Raka składają się rozprawy, artykuły i prace o tematyce pastoralnej, liturgicznej i muzykologicznej. Ksiądz profesor brał żywy udział w pracach I Synodu Diecezji Katowickiej i w redagowaniu końcowych dekretów, w tym również z dziedziny muzyki sakralnej. W swoich publikacjach i wypowiedziach zabiegał o czystość i piękno śpiewu kościelnego⁴⁴.

Był jednym ze współredaktorów *Chorału śląskiego*, gdzie zamieszczono sporo jego kompozycji i opracowań. Jego działalność kompozytorska obejmowała głównie utwory muzyki kościelnej⁴⁵: msze w języku polskim, msze na dzień ślubów zakonnych, opracowania zmiennych części mszalnych (m.in. adwentowej mszy *Rorate*⁴⁶), hymny, opracowania śpiewów liturgii godzin, antyfony maryjne, liczne pieśni na poszczególne okresy roku liturgicznego, pieśni ku czci matki Bożej, o świętych i aniołach oraz śpiewy okolicznościowe, w tym również drobne utwory o tematyce świeckiej.

---

⁴³ R. Kamiński: *Życie i działalność naukowo-dydaktyczna w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim ks. prof. dra hab. Romualda Raka*. „Roczniki Teologiczne” 1991/1992, T. 38/39, z. 6, s. 5—13.

⁴⁴ J. Kotisz: *Muzyka potrzebna w Kościele*. „Śpiewak Śląski” 2001, nr 2, s. 30—32.

⁴⁵ R. Gołąb: *Katalog twórczości kompozytorskiej ks. infułata prof. dra hab. Romualda Raka*. Katowice 1991 (maszynopis w Bibliotece Wydziału Teologicznego UŚ).

⁴⁶ *Śpiewnik kościelny...*, nr 16, s. 21.

Inspiracją wielu kompozycji ks. Raka stawały się ważne wydarzenia życia religijnego w Polsce, a także okolicznościowe zamówienia lub konkretne uroczystości. *Śpiewnik kościelny* zawiera aż 28 pieśni sakralnych jego autorstwa, z których najchętniej śpiewa się dziś w kościołach na Śląsku: *Jezusowi cześć i chwala*⁴⁷; *Całaś piękna jest Maryjo*⁴⁸; *O, Serce Maryi niepokalane*⁴⁹; *Jak miłe przybytki nam dał*⁵⁰, czy krótkie aklamacje okolicznościowe: *O, Duchu Święty, Boże i Matko Sprawiedliwości*⁵¹.

Za zasługi dla Kościoła ks. prof. Rak został uhonorowany licznymi godnościami: w 1962 roku przyznano mu tytuł szambelana Ojca św. Jana XXIII, w 1974 roku mianowano go prałatem domowym Jego Świątobliwości, w 1990 roku — protonotariuszem apostolskim (infułatem). W 1995 roku otrzymał Śląską Nagrodę im. Juliusza Ligonia, ufundowaną przez Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”. Rada Wydziału Teologii KUL z okazji przypadającego w 2003 roku jubileuszu 60-lecia kapłaństwa ks. Raka nadała mu Diamentowy Dyplom w dowód uznania i wdzięczności za długoletnią, owocną i twórczą pracę naukową, dydaktyczną i wychowawczą. Również jego aktywna działalność w ważnych gremiach muzycznych stała się inspiracją do przyznania mu honorowego członkostwa Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych.

Ksiądz infułat R. Rak zmarł 24 września 2003 roku, pozostawiając potomnym niezwykle wartościową spuściznę teologiczną i muzyczną.

Sylwetki przedstawionych tu trzech śląskich muzyków, świadectwo ich życia, aktywność w rozpowszechnianiu muzyki kościelnej, w tym zwłaszcza twórczość kompozytorska mogą stanowić potwierdzenie ciągłości tradycji pielęgnowania pieśni sakralnej na Śląsku. Związani byli ze sobą dzięki pracy w zespole redakcyjnym *Chorału śląskiego*, ale także przez udział w pracach Diecezjalnej Komisji Muzyki Sakralnej. Odznaczeni się szczególnym umiłowaniem świętych obrzędów Kościoła i towarzyszącego im śpiewu, a ich owocna działalność na trwałe wpisała się w dzieje muzyki kościelnej w Polsce⁵².

⁴⁷ Ibidem, nr 234. 1, s. 238.

⁴⁸ Ibidem, nr 362, s. 369.

⁴⁹ Ibidem, nr 424, s. 429.

⁵⁰ Ibidem, nr 591, s. 598.

⁵¹ Ibidem, nr 190, s. 194; nr 406, s. 414.

⁵² Nowe wydanie *Chorału śląskiego*. T. 1. Katowice 2003, w dużym stopniu nawiązuje do spuścizny kompozytorskiej tych trzech zasłużonych muzyków kościelnych. Zob. A. R e g i n e k: *Od redakcji*. W: *Chorał śląski...*, s. VII—VIII.

Antoni Reginek

**The authors of sacred songs in Upper Silesia of the 20th century —
on the basis of the repertoire of *A Sacred Songbook of the Archdiocese
in Katowice***

S u m m a r y

The act of singing sacred songs in native language at the Liturgy constituted the form of activating the congregation the moment it was introduced. The official stance the Church took on this practicum was varied. Finally, the liturgical reform of the Vatican Council II accepted it as one of the potential ways of the sacred music. *Śpiewnik kościelny archidiecezji katowickiej* (*A Sacred Songbook of the Archdiocese in Katowice*), published at the beginning of the new century, shows a real treasure of sacred songs, both old and new ones. The article is a reference to this treasure, trying to introduce the profiles of the three outstanding authors of sacred songs who created their works in Silesia in the 20th century., i.e. Roman Dwornik, Józef Jakac and the Rev. Infulat Romuald Rak. Their works covered many fields, however, they are mostly renowned for their contribution to popularization of sacred songs, taking up an important work — the editorial board of *Chorał śląski* (*The Silesian Choral*).

Antoni Reginek

**Die Autoren der Kirchenlieder in Oberschlesien im 20. Jh —
an Hand des Repertoires des *Kirchenliederbuches des Kattowitzer Diözese***

Z u s a m m e n f a s s u n g

Nachdem man sich entschieden hatte, die Kirchenlieder in der Heimatsprache während der Liturgie zu singen, beteiligten sich die Gläubigen in höherem Maße am Gottesdienst. Die Kirche bezog dazu unterschiedliche Stellung, doch letztendlich ist diese Praxis durch die liturgische Reform des II. Vatikanischen Konzils als eine mögliche Form der sakralen Musik akzeptiert worden. Das zu Beginn der neuen Jahrtausend veröffentlichte *Śpiewnik kościelny archidiecezji katowickiej* (*Kirchenliederbuch der Kattowitzer Diözese*) zeigt das ganze Reichtum des älteren und neuen Kirchengesangs. Darauf bezieht sich der Verfasser des vorliegenden Artikels, indem er bemüht ist, drei hervorragende schlesische Autoren der Kirchenlieder im 20. Jh darzustellen, und nämlich: Roman Dwornik, Józef Jakac und den Priester Romuald Rak. Sie waren in verschiedenen Musikbereichen tätig, doch sie haben sich besonders mit der Verbreitung der Kirchenlieder verdient gemacht, was in ihrem gemeinsamen Werk *Chorał śląski* (*Der Schlesische Choral*) am besten zum Ausdruck gekommen ist.